

Gulyás László

Csehszlovák-magyar kapcsolatok, 1922-1930 Masaryk és Beneš határrevíziós javaslatai

Magyarország a két világháború közötti időszakban szomszédai közül Csehszlovákiával volt a legridegebb viszonyban, a két ország között folyamatosan hívös távolságtartó, bizalmatlan légkör uralkodott.¹ Véleményünk szerint a csehszlovák és a magyar állam viszonyát ebben az időszakban az alábbi módon szakaszolhatjuk:

- 1918-1920: A csehszlovák-magyar államhatár megszületésének szakasza.
- 1921: A megegyezési kísérletek (Bruck² és Marienbad³) szakasza.
- 1922-1930: A viszonylag békés együttélés szakasza.
- 1930-1933: A kényszerű együttműködési kísérletek szakasza.
- 1933-1937: Az ellentétek kiéleződése.
- 1938-1939: A csehszlovák állam felbomlásának kora.

Jelen tanulmány a második szakasz jellegét és főbb történéseit mutatja be, kiemelt figyelmet szentelve a határkiigazítási „*ötletekre*” illetve a gazdasági kapcsolatokra.

A csehszlovák-magyar kapcsolatok jellege

Az 1921. évi tárgyalások (Bruck és Marienbad) kudarca után az 1920-as években komoly közeledésre nem került sor a két ország között. Az 1922-től 1930-ig tartó szakaszt a „*viszonylag békés együttélés*” szakaszaként írhatjuk le, de két mézőben – külpolitika és gazdaság – komoly csehszlovák-magyar küzdelem folyt.

Beneš – a csehszlovák állam „*örökös külügyminisztere*” – a húszas években túlbecsülte a magyar lehetőségeket és Magyarországot tekintette Csehszlovákia állami egysége elsősorú potenciális veszélyeztetőjének. Az ezen veszély elleni csehszlovák fellépés legfontosabb eszköze a kisantant volt. A kisantant fő szervező

¹ FÜLÖP Mihály-SIPOS Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században*. Aula Kiadó, Budapest, 1990. 147.

² Erről bővebben lásd. TÓTH, Andrej (2002/a): *Az első két oldalú tárgyalások Csehszlovákia és Magyarország között (1921) - Bruck an der Leitha (I. rész)*. Fórum Társadalomtudományi Szemle, IV. évfolyam, 2002/1. szám 3-39.; TÓTH, Andrej (2002/b): *Az első két oldalú tárgyalások Csehszlovákia és Magyarország között (1921) - Bruck an der Leitha (II. rész)*. Fórum Társadalomtudományi Szemle, IV. évfolyam, 2002/2. szám.

³ TÓTH Andrej (2002/c): *Az első kétoldalú tárgyalások Csehszlovákia és Magyarország között (1921) - Mariánské Lázně (I. rész)*. Fórum Társadalomtudományi Szemle, IV. évfolyam, 2002/3. szám. 20-32.; TÓTH, Andrej (2003): *Az első kétoldalú tárgyalások Csehszlovákia és Magyarország között (1921) - Mariánské Lázně (II. rész)*. Fórum Társadalomtudományi Szemle, V. évfolyam, 2003/1. szám 49-64.

ereje Csehszlovákia és annak külügyminisztere, Beneš volt.⁴ Beneš lankadatlan aktivitással és figyelemmel igyekezett Magyarországot kordában és alárendelt helyzetben tartani. Minden olyan esetben (népszövetségi kölcsön, katonai ellenőrzés, leszerelés-kérdése, frankhamisítás, szentgotthárdi incidens, jugoszláv-magyar közeledés, etc.), amikor Magyarország megpróbált kieszközölni bárminemű legkisebb változtatást a fennálló status quo-n, Beneš a legharciasabb és legkeményebb álláspontot képviselte Magyarországgal szemben.

Ezzel párhuzamosan a magyar külpolitikai irányítói Csehszlovákiát tekintették a leginkább törékeny államalakulatnak Közép-Európában, azaz úgy gondolták, hogy az utódállamok közül a csehszlovák állam a legkönnyebben széttörhető. Ennek jegyében számos magyar katonai terv született a csehszlovák állam elleni háborúra vonatkozóan, illetve Budapest titokban támogatta a szlovák szeparatista erőket. Elsősorban Vojtech Tuká-t, aki egyrészt a Hlinka-párt tagjaként legális szlovák politikusként tevékenykedett, ennek jegyében 1921-ben kidolgozta a csehszlovák államon belüli szlovák autonómia-tervét.⁵ Másrészt Bécsben titkos központot állított fel, ahol a csehszlovákellenes fegyveres ellenállást próbálta megszervezni. Ezen titkos bécsi szlovák központ, mind a magyar-, mind a lengyel kormánnyal megpróbált kapcsolatot kiépíteni.⁶ Belitska Sándor (Magyarország varsói követe) 1927. március 17-én jelenti Budapestnek, hogy Petrichevich ezredes (a bécsi szlovák központ katonai vezetője) Varsóba érkezett és tárgyalni szeretne Piłsudski marsallal. Itt jegyezzük meg, hogy végül a marsall személyesen nem fogadta Petrichevich ezredest. A lengyelek óvatossága mögött valószínűleg egy dolog húzódnak meg: attól tartottak, hogy a dolog nyilvánosságra kerülése esetén kiéleződik a lengyel-csehszlovák viszony. Ezt azért tartották károsnak, mert a locarnói szerződés megkötését (ez garantálta a francia-német és a német-belga határt, viszont nem garantálta a lengyel-német és a csehszlovák német-határt sem) úgy értékelték, hogy a várható német expanzióval szemben Lengyelország és Csehszlovákia érdekei közelesek, azaz a két államnak közelednie kell egymáshoz.

Tuka a *Slovak* című napilapban 1928. január 1-én közzétette „*A Turócszentmártoni deklaráció tizedik évében*” címet viselő cikkét. Ebben azt állította, hogy a deklarációnak létezik egy titkos záradéka, mely szerint a szlovákok csak úgy értettek egyet a Csehszlovákiához való csatlakozással, ha az tízévi próbaidőre szól. Azaz 1928. október 28-án Szlovákia már nem lesz Csehszlovákia része, hacsak képviselői másképpen nem döntenek. A cikk hatalmas vihart kavart, Prága 1929. január 3-án felfüggesztette Tuka mentelmi jogát, letartóztatták, majd júliusban a pozsonyi törvényszék elé állították. Az egyik legfontosabb vádpont a magyar állammal folytatott titkos együttműködés volt. Végül 1929. október 5-én 15 év börtönre ítélték.⁷

⁴ Beneš két világháború közötti külpolitikájáról lásd GULYÁS László: *Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság*. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2008. 177-230.

⁵ NOSZ Gyula: *Csehszlovákia története*. Glóbus Kiadó, Budapest, 1932. 82.

⁶ SZOKOLAY Katalin: *Lengyelország története*. Balassi Kiadó, Budapest, 2006. 165.

⁷ KOVAČ, Dušan: *Szlovákia története*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2011. 184.

Visszatérve a diplomáciai kapcsolatokra: Bethlen István, aki 1921 és 1931 között magyar miniszterelnökként Beneš egyik legfontosabb tárgyalópartnere volt, igen nagy fenntartásokkal viseltetett Benešsel és Csehszlovákiával szemben. Jól mutatja ezt, hogy a sokat utazó politikus Csehszlovákiát (és Romániát) tudatosan elkerülte. Jellemző, hogy amikor a népszövetségi kölcsön kapcsán 1923-ban felmerült egy Beneš-Bethlen találkozó lehetősége, Bethlen kikötötte, hogy csehszlovák területre nem teszi a lábát.⁸

Mindezek következtében a magyar és a csehszlovák diplomácia között az összes lehetséges szintéren – de elsősorban a Népszövetség keretein belül – folyamatos küzdelem zajlott az 1920-as években. A népszövetségi harcmezőn különösen a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete adott számos lehetőséget a magyar és csehszlovák diplomaták összecsapására.⁹ A magyar diplomácia népszövetségbeli politikájának egyik sarokpontja az volt, hogy folyamatosan napirenden tartsa a kisebbségi kérdést – természetesen mindhárom kisantant területén élő magyar kisebbség vonatkozásában – és ennek érdekében tökéletesítse a kisebbségi panasz eljárást. Ennek kettős célja volt: 1. a határon túli magyar kisebbség helyzetének javítása 2. a kisantant elleni morális, jogi és politikai fellépés.¹⁰

Az 1990 előtti magyar szocialista történetírók, illetve az 1990 utáni poszt-szocialista társaik egyik kedvenc sztereotípiája, hogy a két világháború közötti időszakban Közép-Európában a Masaryk nevével fémjelzett csehszlovák állam volt a legdemokratikusabb. Még ha el is fogadjuk ezt az állítást, arra mindenféleképpen fel kell hívnunk a figyelmet, hogy Prága és a cseh politikai elit a nemzetállam-építést tekintette legfontosabb feladatának, ennek pedig a nemzeti kisebbségek (magyarok, németek) voltak a szenvedő alanyai. Így a magyar diplomaták elegendő munícióhoz jutottak, hogy a Népszövetség különböző fórumain támadást intézzenek a csehszlovák állam ellen.

Ilyen feltételek között nem sok esély adódott egy csehszlovák-magyar politikai megegyezésre. A következő alfejezetben bemutatjuk azokat az eseteket, amikor a fentebb leírtak ellenére mégis valamiféle közeledésre került sor.

A csehszlovák-magyar határ revíziójának kérdésköre

A vizsgált időszakban Beneš és néhány esetben az államelnök Masaryk is időnként felvetette a csehszlovák-magyar megegyezés lehetőségét, pontosabban a csehszlovák-magyar határ esetleges megváltoztatásának „ötletét.” A szakirodalmat és a forrásokat áttanulmányozva az 1920-as években öt olyan esetet találtunk (zárájfelben jegyezzük meg, hogy voltak még további megnyilvánulások is Masaryk ré-

⁸ ROMSICS Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1991. 216.

⁹ A kérdéskőről lásd SZARKA László: *Revízió és kisebbségvédelem*. IN: SZARKA László (szerk.): *Dunai táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek-kisebbségi politika a 20. Századi Kelet-Közép-Európában*. Ister Kiadó, Budapest, 1998. 162-169.; Szarka László (1998/c): *A kisebbségi kérdés a magyar-(cseh)szlovák kapcsolatokban*. IN: ugyanott. Szarka László szerk. (1998/a) 206-223.

¹⁰ ZEIDLER Miklós: *A revíziós gondolat*. Osiris Kiadó, 2001. 65-66.

széről, de ezek nem ennyire konkrétak voltak –G.L.) amikor Masaryk konkrétan felvetette a csehszlovák-magyar határ revíziójának kérdését.

Az első eset: 1923-ban dr. Pályi Endrének az alábbiakat mondta: „Kész vagyok kijelenteni, hogy ezeket a túlnyomóan magyarul lakott területeknek a visszaadásáról igenis lehet tárgyalni, de természetesen csakis megfelelő feltételek mellett.”¹¹

A második eset: 1928. október 28-án a köztársaság 10 éves fennállása alkalmából kibocsátott üzenetében ezt olvashatjuk: „Nem várhatjuk el, hogy a békeszerződések határozatait mindenki ellenzés és tiltakozás nélkül vállalja magára. Habozás nélkül kijelentem magam is, hogy a békeszerződések bizonyos tisztázást követelnek. Ennek azonban lojálisan, nyíltan és becsületesen kell megtörténnie.”¹²

A harmadik eset: 1929. május 17-én Julius Wolf német írónak az alábbiakat mondta: „... egyáltalán nem kifogásolja a közös egyetértés alapján végrehajtható magyar-cseh határrevíziót. Ezzel a felfogással azonban szemben állnak... a kisan-tant másik két államának aggodalmai, hogy t.i. ebben az esetben ők is el lehetnek készülve hasonló magyar igényekre. Ezek azok az okok, amelyek miatt Csehországnak meg van kötve a keze”¹³

A negyedik eset: 1929. július 29-én Rainisch Ferenc előtt az alábbiakat fejtegeti: „Ma is hajlandó vagyok egy békés revízióról tárgyalni. Részünkre egy Duna-szakasz feltétlen életszükségletet jelent, ezért van szükségünk Pozsonyra és annak magyarok által lakott környékére. Ezzel szemben tárgyalni lehet mindama területek revíziójáról, amelyekben 50% felül laknak magyarok.”¹⁴

Az ötödik eset 1930. szeptember 28-án a London Generál Pressnek adott interjújában az alábbiakat jelentette ki: „Én mindenképpen együtt érzek a magyarokkal nehéz helyzetükben és kedvező körülmények között hajlandó volnék fontolóra venni a fennálló határoknak javukra való megváltoztatását; mielőtt azonban ez valamilyen formában lehetséges lesz, a magyaroknak meg kell változtatniuk taktikájukat.”

A fenti öt idézetből látható, Masaryk köztársasági elnökként újságírók, illetve politikusok előtt ténylegesen tett a magyar-csehszlovák határ esetleges megváltoztatására vonatkozó kijelentéseket.

A szakirodalmat és a forrásokat áttanulmányozva Beneš esetében csupán egy ilyen kijelentést találtunk az 1930 előtti időszakra vonatkozóan. Nézzük ezt az esetet: 1929 májusában Maserevich Szilárd (Magyarország prágai követe) jelentette a Magyar Külügyminisztériumnak, hogy Beneš, Ferdinánd Marek (Ausztria prágai nagykövete) előtt olyan kijelentést tett, miszerint 300 ezer magyart (területtel együtt) kész lenne átadni Magyarországnak, cserébe egy stratégiai határkiigazítást kér Pozsonytól délre Csehszlovákia javára.¹⁵

Joggal merül fel a kérdés: Mi történt ezen kijelentések elhangzása után? A vá-

¹¹ Idézi STEIER Lajos: *A csehek és a revízió*. Magyar Szemle, 1931/2. szám, 182-193.

¹² STEIER: 187.

¹³ STEIER: 187-188.

¹⁴ STEIER: 188.

¹⁵ Az ajánlatról magyar levéltári forrás alapján beszámol ORMOS Mária: *Franciaország és a keleti biztonság 1931-1936*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 21.

lasz furcsának tűnik, de gyakorlatilag semmi sem történt magyar részről. Véleményünk szerint ez két okra vezethető vissza. Az egyik ok: a bethleni külpolitika végső célja a teljes revízió (Mindent vissza!) volt. Ebbe a koncepcióba nem illett bele kisebb vagy nagyobb területek visszatérése. Magyarország Csehszlovákiától az egész Felvidéket – sőt vele együtt a Kárpátalját is – vissza akarta kapni, ezen cél teljesülését nem a legjobban szolgálta volna egy Duna-menti kisebb határkorrekció.¹⁶

A másik ok az volt, hogy Bethlen és a külügyminisztérium diplomatái úgy ítélték meg, hogy mind Masaryk, mind Beneš, ajánlatai mögött egyértelműen taktikai szempontok húzódnak meg. A csehszlovák elnök és külügyminisztere ezekkel az ajánlatokkal a nemzetközi közvélemény előtt, illetve a nemzetközi diplomácia szereplői előtt így kívánták demonstrálni megegyezési hajlamukat. Ezek az ajánlatok arra voltak, hogy megmutassák előttük a csehszlovák külpolitika rugalmasságát és engedékenységét. Ezt még azzal kell kiegészítenünk, hogy a taktikai leleményekben kifogyhatatlan, elvakultan magyarelles és a magyar politikusok gondolatvilágát és működését jól ismerő Beneš pontosan tudta, sem Masaryknak sem neki nem kell attól tartania, hogy szavukon fogják őket.¹⁷ Hiszen a budapesti politikai körök mindent vissza akarnak szerezni.

A csehszlovák-magyar gazdasági kapcsolatok

A két világháború közötti időszakban mind Csehszlovákia, mind Magyarország számára létfontosságú lett volna a gazdasági kooperáció.¹⁸ 1918 előtt az Osztrák-Magyar Monarchia keretei között Cseh- és Morvaország a magyar agártermékek egyik fontos piaca volt, ugyanekkor a cseh ipar számára Magyarország nyújtott komoly piacot.¹⁹ Ráadásul a csehszlovák állam másik alkotórésze, Szlovenszko – azaz Felvidék – 1918 előtt szerves része volt a Kárpát-medencei munkamegosztásnak. Ennek ellenére az 1920-as években a két ország gazdasági kapcsolatai akadózva működtek. Jól mutatja ezt, hogy Csehszlovákia és Magyarország között csak 1923-ban született meg az első kereskedelmi egyezmény.²⁰ Ezt követte az 1927 májusában aláírt újabb kereskedelmi szerződés, melyben a két ország megadta egymásnak a legnagyobb kedvezményt. Ez a szerződés 1930 decemberében járt le.

¹⁶ Az ezzel kapcsolatos gondolatmentes pontos megfogalmazását lásd Ottlik György 1928-ban Walko Lajos külügyminiszterhez írt levelében, ismerteti PRITZ Pál: *Eudard Beneš és a magyar illúziók*. IN: PRITZ Pál (szerk.): *Magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995. 210-213.

¹⁷ PRITZ Pál: *Revíziós törekvések a magyar külpolitikában*. IN: PRITZ Pál (szerk.): *Magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995. 234-240., 237.

¹⁸ SZÁVAI Ferenc: *Vitás és vitatott gazdasági kérdések az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után*. Közép-Európai Közlemények, 2010/1. szám, 63-75.

¹⁹ KOMLÓS, John: *Az Osztrák-Magyar Monarchia mint közös piac. Ausztria-Magyarország gazdasági fejlődése a tizenkilencedik században*. Maecenas Kiadó, Budapest, 1990.

²⁰ A kérdéskörrel lásd Márta ROMPORTLOVÁ: *A kereskedelmi politika helye a két világháború közötti csehszlovák-magyar kapcsolatokban*. IN: SZARKA László (szerk.): *Békétlen évtizedek. 1918-1938. Tanulmányok és dokumentumok a magyar-csehszlovák kapcsolatok történetéből a két világháború között*. Budapest, 1988. 25-43.

De a kibontakozó világgazdasági válság, amely az agrártermékek árának esésében éreztette hatását, arra ösztönözte a csehszlovák belpolitikában egyre nagyobb szerepet játszó agráriusokat – az Agrárpárt tagja volt a kormánykoalíciónak –, hogy saját árszínvonaluk védelme érdekében tegyenek intézkedéseket. Az Agrárpárt nyomására 1930 márciusában a prágai parlament meghozta az úgynevezett kenyérsütési törvényt a belföldi agrártermékek védelmére, majd a csehszlovák állam jelentős mértékben megemelte a gabona-, liszt- és állatvámokat. Ez egyértelműen a magyar agrárexportot sújtó lépés volt.²¹ 1930. november 7-én újabb törvényt hozott a prágai parlament, az úgynevezett őrlési és lisztkeverési törvényt, amely kimondta, hogy mindenki köteles legalább 75%-ban belföldi búzát felhasználni.

Válaszul a magyar állam a Magyarországra irányuló cseh iparcikk importot sújtó behozatali intézkedéseket vezetett be.²² Ezek után logikus lépés volt, hogy az 1930. december 15-én lejáró magyar-csehszlovák kereskedelmi szerződést, amelynek alappillére a magyar búzabevitel lehetővé tétele, a csehszlovák fél nem volt hajlandó megújítani. Sőt, a már közben megkezdett prágai kereskedelmi tárgyalásokon sem született megegyezés. Úgyhogy a két állam között szerződés nélküli állapot és ennek következtében vámháború keletkezett – értsd kölcsönös vámemelések –, mely ez egészen 1936-ig (ekkor írtak alá egy újabb kereskedelmi egyezményt) eltartott.²³ Csehszlovák részről a mezőgazdasági protekcionizmus, míg magyar részről az ipari termékek állami védelme beárnyékolta két ország gazdasági kapcsolatait, és ebből szinte logikusan következett a vámháború. Itt jegyezzük meg, hogy gazdasági téren Magyarországnak egyik szomszédjával (utalunk itt a magyar-román és magyar-jugoszláv gazdasági/kereskedelmi kapcsolatokra) sem mérgesedett el a viszonya annyira, mint Csehszlovákiával.

²¹ NOSZ Gyula: *Csehszlovákia története*. Glóbus Kiadó, Budapest, 1932. 140.

²² FÜLÖP-SIPOS: 148.

²³ ROMPORTLOVÁ: 38.